

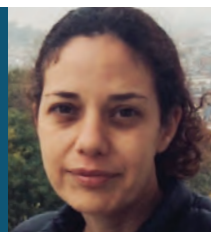
השפעות הדדיות בין התמרון הצבאי לחברה האזרחית

הממשקים בין תקשורת, דעת קהל, צבא ודרג מדיני עשויים לעצב את מהלך התמרון ואת תוצאותיו. לפיכך, הממשקים דורשים ניתוח וחשיבה מותאמי הקשר בכל שלב בתהליך: בעת גיבוש תכנית התמרון, תוך כדי הלחימה ולאחריה

רוני טיארנאן אור, ראש מרכז הסיקור הצה"לי,
מכון המחקר, ממד"ה

רס"ן איה דולב, רמ"ד תודעה ומחקר
בפיקוד העורף

לוחמים במהלך מבצע "צוק איתן".
לא ניתן להתייחס לזירה הבין-לאומית
כאל מקשה אחת. צילום: דו"ץ

החברה הישראלית מהווה חלק בלתי נפרד מעיצוב מאפייני התמרון בפרט ואירועי לחימה ותוצאותיהם בכלל, גם אם לא תמיד האזרח יבין את משמעות המונח "תמרון" ואת ההבדל בין "מלחמה", "מבצע" או "עימות מוגבל". בדיונים הפנימיים בצה"ל מכונה החברה הישראלית "הזירה הפנימית". במאמר זה נדון בזירה זו, תוך התמקדות בדעת הקהל ובתקשורת.

שני מאפיינים רלוונטיים להגדרת העימותים של העת הנוכחית: טשטוש גבולות רבי-ממדי והברלי עוצמה ואינטנסיביות. שני אלה משמעותיים בהסבר לגבי הסיבות לחשיבות מקומה של החברה (הישראלית ובכלל) בעימותים ובהשפעה עליהם.

טשטוש גבולות רבי-ממדי

אחד המאפיינים המרכזיים הנגזרים מהגדרת העימותים המוגבלים הוא טשטוש הגבולות המוכרים ששורטטו למלחמה הקונבנציונלית. להלן כמה מאפיינים של טשטוש גבולות רלוונטיים לענייננו:² טשטוש הגבולות הפיזיים של המערבה. טשטוש זה מוביל למצב שבו העימות הצבאי מתרחב אל מעבר לשטח הפעולה של הלחימה הקונבנציונלית מבחינה פיזית.³

טשטוש הגבולות בין היבטים אזרחיים והיבטים צבאיים. התוצאה המרכזית של טשטוש הגבולות הפיזיים היא הרחבה משמעותית של החזית, עד כדי כך שהעורף הופך לחלק מהחזית. הכוונה אינה להרחבת מעגל האיום של אוכלוסיות הצדדים המעורבים בעימות בלבד, אלא גם להכנסתם של שיקולי עורף (אזרחיים, פוליטיים, תקשורתיים) להזית עצמה.

כתוצאה מכך נוצר טשטוש בין היבטים אזרחיים והיבטים צבאיים, שבעבר הייתה ביניהם (ולו לכאורה) הפרדה ברורה מבחינות מבנית, ארגונית ומבצעית.⁴ במסגרת זו ניתן להכליל את הלחימה בתווך האזרחי: האוכלוסייה הלא מעורבת הופכת למרכיב משמעותי בהגדרת נרטיב המלחמה עבור שני הצדדים.⁵ מונח נוסף הנגזר מטשטוש הגבולות בין האזרחי לצבאי הוא מונח הלגיטימציה לפעולה הצבאית הנתפסת כמועצמת, לפיו החברה האזרחית וגורמים בין-לאומיים נתפסים כמאפשרים או ככולמים את הפעולה הצבאית.⁶

טשטוש האבחנה בין אלמנטים צבאיים ומדינתיים במסגרת העימות. למעשה, מטרות "צבאיות" כמו כיבוש שטח או הבסת הצבא היריב פחות מודגשות ולעתים אינן קיימות, והמטרות המדיניות של אירוע הלחימה נותרו כפי שתוארו עליידי התיאורטיקן הפרוסי קרל פון קלאוזוביץ.⁷ במהלך כל העימות מתנהלים מאמצים מדיניים לצד צבאיים, ולא ניתן לבצע הפרדה ביניהם.

טשטוש הגבולות בין עורף הלחימה בממד הפיזי ובין הלחימה בממד התודעתי. התקשורת הפכה להיות שחקן נוסף ומרכזי בחזית, ובכך הגבירה את טשטוש הגבולות בין החזית והעורף. התפתחויות טכנולוגיות, בדגש על התפתחות התקשורת המקוונת,⁸ הפכו את אירועי הלחימה לחשופים יותר. הצדדים הלוחמים מנצלים לעיתים קרובות את התקשורת לצורך ניהול הלחימה, העברת מסרים והשפעה על דעת הקהל הפנימית, והן כאמצעי השפעה על החברה היריבה.⁹ מלבד התקשורת, יש להזכיר את מעורבותם של גופים בין-לאומיים ועמותות מקומיות ובין-לאומיות, ואת מעורבותן של מדינות. כל אלה הופכים למעורבים משניים בקונפליקט. לפחות ברמה הרטורית, מעורבותם זו מעלה למרכז הבמה היבטים מוסריים של ניהול המלחמה.¹⁰

עוצמה צבאית ולחימה אי-סימטרית

עוצמתם הצבאית של הצדדים הנלחמים למעשה ידועה מראש לכל המעורבים בעימות. על כן העוצמה הצבאית משפיעה על הציפיות המתפתחות מהתוצאות הצבאיות של העימות, זאת בעיקר כאשר יש הברלים משמעותיים בעוצמת הכוחות.

הצד החלש מנסה לגשר על האי-סימטריה ולפצות עליה באמצעים שונים, על-מנת לצמצם את יתרונו של היריב במגוון דרכים, תודעתיות בחלקן, ובכך להביא לידי ביטוי את היתרונות שלו.¹¹ הצד החלש מבחינה צבאית לא יצפה לכבוש שטח, לדוגמה, אלא ינסה להטריד את האויב ולהביא לעימות שבו יתרונו הצבאי של החזק לא בא לידי ביטוי.

תודעה

מהאמור לעיל נקל להבין את העיסוק המתפתח בצה"ל במונחים העוסקים ב"פריפריה של התמרון הצבאי" ובמתרחש בעת אירוע לחימה בקרב החברה הישראלית, הציבור היריב והזירה הבינלאומית. כל אלה הוכנסו בצה"ל תחת פריזמה המכונה "תודעה". להלן יוצגו מספר נושאים הקשורים למונח ורלוונטיים לדיון: הממשק בין תקשורת, דרג מדיני, דעת קהל וצבא; ממד הזמן, וקהלי היעד הרלוונטיים ללחימה.

הממשק: תקשורת, דרג מדיני, דעת קהל וצבא

בלב החשיבה על המונח "תודעה" בהקשר של הזירה הפנימית יש לבחון את הממשק שבין התקשורת, הדרג המדיני ודעת הקהל כמעצבים את הבנת העימות, את התנהלותו ואת תוצאותיו. בישראל, כמקרה ייחודי שבו החברה האזרחית מעורבת באופן ישיר בלחימה ואזרחיה מגויסים לשירות חובה בצבא, יש להכניס למשוואה את פעולותיו של צה"ל במסגרת העימות. על-פי הספרות, עם התרחשותו של משבר שבמסגרתו ערכים בסיסיים של החברה מצויים תחת איום, מתרחש אסון טבע או יש אירוע מלחמה – משטרים דמוקרטיים מתנהגים, ולו זמנית, באופן שאינו מותאם לחלק מהעקרונות הדמוקרטיים הרווחים בעת שגרה. כתוצאה מכך מתעורר מנגנון תודעתי שבמסגרתו המכניזם של פעולת דעת קהל ערה קופא: הציבור מאחד כוחות ותומך באופן גורף בהחלטותיו של המנהיג בנוגע לאופן הטיפול במשבר וכן בפעולותיו, והתקשורת מושקת. תופעה זו מוכרת בספרות במונח שאותו טבע ג'ון מולר "התכנסות סביב הדגל".¹²

התארגנות תודעתית הלחימה בממד הזמן

במחקרים שנערכו בממד"ה¹³ נמצא כי מונחים תודעתיים מתארגנים על-פי שעות הלחימה בהתאם למנגנון התודעתי, כאשר בכל שלב יש משקל שונה בתשומת הלב שניתן בשיח הציבורי למונחים תודעתיים שונים. כל אחד מהמונחים גוזר משמעויות אחרות לשלב הלחימה. לפני הלחימה ובתחילתה המונחים התודעתיים המשמעותיים ביותר הם אלה הנוגעים לתוצאות הלחימה: תפיסת האיום של הציבור. תפיסת האיום יוצרת את ההצדקה החברתית לפריצתה של לחימה, זו יכולה להיות מעוצבת בהדרגה או באופן פתאומי. בתחילת הלחימה יש משמעות גם להגדרת הרשמית של המצב על-ידי הדרג המדיני. אם מדובר במלחמה, במבצע, בלחימה וכיוצא בזה. הבנת האירוע כ"מלחמה" מושפעת לא רק מהגדרה רשמית של האירוע, אלא גם מהחלטות ומפעולות הממשלה והצבא, שהבולטת שבהן היא גיוס מילואים בהיקף נרחב.

תוך כדי אירוע לחימה שני המונחים התודעתיים המשמעותיים ביותר בהקשרי החברה הרחבה הם לגיטימציה להמשך פעולת הצבא

ויכולת ההתמודדות של הציבור אל מול האיום. כאשר מובן ברעת הקהל ובצבא שהעימות עומד לפני סיום, המונח התודעתי המשמעותי ביותר הוא תפיסת תוצאות אירוע הלחימה: הישגים, ניצחון, הכרעה וכדומה. עבור הציבור הרחב, השלב של סוף העימות ומעט אחריו הוא החשוב ביותר בעיצוב התדמית של תוצאות הלחימה. גם אם לאחר מכן יהיה דיון מחודש בתוצאות הלחימה, ניתן להעריך על בסיס המוכר מהעבר, כי התדמית של תוצאות הלחימה בקרב הציבור הרחב לא תשתנה באופן משמעותי.¹⁴

קהלי יעד ולחימה

אירוע לחימה נתפס אחרת לגמרי על-ידי קהלים שונים, הן בתוך זירה נתונה והן בין זירות שונות. להלן כמה דוגמאות להסתכלות על הנושא.¹⁵

לחברות המתעמתות בעימות מוגבל יש נרטיב שונה על עימות נתון בעת התרחשותו. הדבר נובע מהגדרה ומהבנה שונה בתכלית של מטרות הלחימה ויעדיה, ומהבנה של הברלי העוצמות בין הצדדים בעימות. מתוך כך, קשה מאוד לשכנע בתוצאות הלחימה את קהל היעד היריב בלחימה מוגבלת. סביר שבעימות בעצימות גבוהה, כזה הכולל תמרון רב-זרועי, המצב יהיה שונה ותלוי בתוצאות הצבאיות של הלחימה (כבוש שטח, פגיעה ביריב, היסול התנגדות היריב)¹⁶ יותר מאשר בנרטיב.

בכל העימותים הביטחוניים שבהם נבחן הנושא בעבר, רמת היכולת המוצהרת של אזרחי ישראל להתמודד מול האיום, באשר הוא, הייתה גבוהה מאוד

בנוסף, קל להבין כי לא ניתן להתייחס לזירה הבינלאומית כמקשה אחת: לאמריקנים, לאירופים ולמדינות ערב דעות שונות. על כן יש להבין מי קהל היעד הבינלאומי הרלוונטי להתייחסות בעת ניהול לחימה.

גורמים המשפיעים על יציאה לתמרון ואופן ניהולו - ההיבט האזרחי

מתוך הבנות אלה, יש להסתכל על גורמי תודעה מרכזיים של "הזירה הפנימית" העשויים להשפיע על יציאה לתמרון ועל אופן ניהולו: תפיסת מאפייני האיום; "חוסן" ויכולת התמודדות; לגיטימציה ואמון. **תפיסת מאפייני האיום**

"תפיסת איום" הוא מונח תודעתי בסיסי שחיוני לבניית נרטיב הלחימה. במחקר שנערך בממד"ה¹⁷ אופיינו ממדים הקשורים לבניית תפיסת איום:

1. **מועגל האיום.** השאלה הנשאלת: על מי בפועל מאיימים – על הפרט או על המדינה? על חיילים או אזרחים?
2. **מקור האיום.** שאלות רלבנטיות למרכיב זה: האם הוא חיצוני או פנימי? מה מסוגלות הגורם המאיים לפגוע?
3. **הגדרה רשמית של האיום.** האם מדובר במלחמה? מבצע? אירוע

נושא נוסף בהקשר לכך: לעיתים קרובות לא קיימת הלימה בין עמדות הציבור כפי שנבחנות בסקרים ובין השיח התקשורתי לגבי יכולת ההתמודדות. ניתן להעריך כי הדבר נובע בעיקר ממאפייניה האינהרנטיים של התקשורת הממוסדת, שדרך כלל תומכת ומגויסת למאמץ המלחמתי, אך לעיתים מבליטה אירועי קיצון, ולעיתים נותנת פרשנות שמדגישה את הקשיים.

לגיטימציה

מה משפיע על יציאה לתמרון, על המשכו או אפילו על החלטה לסיימו? כאן נכנס לדיון המונח "לגיטימציה"²¹. הדיון בנושא אינו חד-ממדי. ניתן לדבר על גורמים שקוצבים את זמן הלחימה ומפריעים לה מחד גיסא, ועל גורמים הרחופים ללחימה, לעיתים בניגוד לעמדת הדרג המדיני או הצבא, מאידך גיסא.

חדר מצב בפיקוד העורף. אורך הנשימה של הציבור נתפס לעיתים ככזה הקוצב את משך הזמן שבו התמרון יכול להתרחש. צילום: ד"ר

ננסה להבחין בין שתי זירות המאפיינות את החברה הישראלית – התקשורת (הרשמית ו"החדשה") והציבור הרחב, בכל הנוגע לאירועים שהתרחשו החל משנת 2000. להתקשורת ההמונים בישראל – האלקטרונית והכתובה – נוצר דימוי של גורם מפריע ומעכב, אך בספרות נטען כי בעת לחימה העיתונות בישראל ובעולם שותקת או מושקת, ומאפשרת לדרג המדיני לעבוד באופן חופשי מביקורת.²² בכל הנוגע לרשתות החברתיות – מדובר במתווך חדשות וידע שתפקידו הולך ומתעצם עם השנים. עם זאת, הרשתות החברתיות מגבירות את חוסר הבהירות במידע, אשר עלול להביא לחוסר יכולת לשלוט במידע ("אינפורמאוס"²³) בעת לחימה, תופעה שעלולה

- לחזימה? מעבר להגדרה הפורמלית, גם לביצוע פעולות כמו גיוס מסיבי של כוחות מילואים יש משמעות בהגדרת עוצמת האיום.
4. זיכרון אירועי לחימה קודמים. מעצב את תפיסת האיום ואת האופן שבו סבורים שתתרחש הלחימה הבאה.
5. ראשוניות והתרגלות לאיום. איום שאינו מוכר מטריד יותר.
6. מידיות האיום. מה הסיכוי הנתפס להתממשות האיום בזמן הקרוב?
7. תפיסת עוצמת הנזק הפוטנציאלי של האיום.
8. היכולת לתת מענה לאיום.

כל אלה מציינים מעין קלידוסקופ של תפיסות המבנות את תפיסת האיום והממשק שלו עם מונח התמרון: מחד, ניתן להתייחס לתמרון כפעולה אשר עשויה להפחית תפיסת איום, למשל באמצעות פגיעה במקור האיום ופגיעה בתפיסת עוצמתו של האיום. מאידך, היציאה לתמרון עשויה להגדיר במשתמע תודעה של מלחמה, הטומנת בחובה תפיסת איום גדולה יותר.

בנוסף, כפי שהוזכר קודם לכן, ככל שתפיסת האיום משמעותית יותר, סביר להניח שהלגיטימציה (ואף הדישה) ליציאה לתמרון תהיה נרחבת יותר.

חוסן: התמודדות הציבור עם אירוע לחימה

במונח "חוסן" כלולים, בדיון העממי, מונחים כמו "התמודדות", "עמידות", "אורך נשימה" ו"רציפות תפקודית". בספרות האקדמית הגדרת המונח הדומיננטית היא "יכולת התאוששות ממשבר" (Resilience).¹⁸ בישראל נערכו מחקרים בנושא ושורטטו קווים לדמותה של יכולת ההתמודדות של הציבור הישראלי בעת אירועי לחימה. ככלל, בכל העימותים הביטחוניים שבהם נבחן הנושא בעבר,¹⁹ רמת היכולת המוצהרת של אזרחי ישראל להתמודד מול האיום, כאשר הוא, הייתה גבוהה מאוד, בין השאר עקב קיומו של מנגנון ה"התכנסות סביב הדגל" שתואר לעיל.

אחד הנושאים המשמעותיים ביותר בדיון הצבאי בהקשר של יכולת התמודדות הציבור הוא "אורך הנשימה": עד מתי יכול הציבור להתמודד? עד מתי יחזיק מעמד? "אורך הנשימה" של הציבור נתפס לעיתים ככזה הקוצב את משך הזמן שבו התמרון יכול להתרחש. עד היום בכל אירועי הלחימה שנחקרו בממדר"ה לא נמצא גבול לאורך הלחימה אותו הקציבה "הזירה הפנימית": הציבור לא הראה סימני שבירה במהלך התנהלות אירועי הלחימה, ללא קשר לאורכם. על כן, מומלץ לקבל את העמדה שבעת תמרון הנושא ששוחק ציבור הוא היעדר התקווה לשינוי המצב, ולא משך הלחימה. ניתן לשער שכל עוד יש תקווה לשינוי חיובי במצב – הציבור ימשיך להחזיק מעמד.²⁰ עם זאת, ייתכן שהקשיים הכרוכים בהתמודדות לאורך ימי הלחימה ישונו ויצופו בסיומה, במיוחד אם תוצאות הלחימה לא ייתפסו כמספקות.

מעבר לכך, עלי-פי סקרי ממדר"ה ופקע"ר הנערכים בקרב הציבור הישראלי באופן שוטף, החל מאמצע העשור הקודם יש שיפור הדרגתי ואיטי בתפיסת הציבור את יכולת ההתמודדות של העורף.

כמה הסברים אפשריים לנושא, שאינם מוציאים זה את זה:

- ⊕ שיפור נתפס ביכולתו של צה"ל להגן על הציבור, גם בעקבות הכנסת אמצעים כמו "כיפת ברזל" או גדר ההפרדה.
- ⊕ מנגנון "חיסון" שנוצר בקרב הציבור עם הצטברות האירועים וההתרגלות אליהם.
- ⊕ תהליך למידה של המערכת הצבאית לגבי האופן שבו יש להכין את הציבור תודעתית לעימות.

ישיבת קבינט, ינואר 2017. בתחילת הלחימה יש משמעות גם להגדרה הרשמית של המצב על-ידי הדרג המדיני. צילום: קובי גדעון, לע"מ

הקשר בין מטרות להישגים

אמנם הישגי התמרון והלחימה נקבעים בסוף הלחימה, אך לפחות בעיני דעת הקהל, הנושא המשפיע ביותר על תפיסת הישג הוא המטרות והציפיות שהוגדרו ללחימה בתחילתה. אירועי הלחימה של שני העשורים האחרונים לימדו אותנו כי מטרות ממותנות לתמרון בפרט ולאירוע לחימה מוגבל בכלל, מועילות להתאמת ציפיות עם הציבור בהקשר של תוצאות הלחימה.

מלחמות מקבילות: ראייה שונה

כל אחד מהצדדים בעימות מגדיר לעצמו באופן שונה לחלוטין את יעדי הלחימה. על כן גם ההישגים המצופים יהיו אחרים. מהסתכלות במחקרי דעת קהל לעיתים נרמה ששני הצדדים המתעמתים לא השתתפו באותו אירוע לחימה: סיפורי הלחימה אותם מכירים הציבורים היריבים שונים מאוד. על כן ניתן לשער שהיכולת של צד אחד להשפיע על האופן שבו יתפוס הצד האחר את תוצאות המלחמה והתמרון – בעיקר בעימות המוגבל – היא מעטה מאוד. יש להעדיף הסבר של תוצאות הלחימה לקהל היעד הפנימי, שהוא בעל ציפיות רבות מאירוע הלחימה, יותר מהסבר לקהלים אחרים.²⁷

תפיסת הישג על ציר הזמן

בכל האירועים מאז "חומת מגן", וניתן להניח שגם באירועי הלחימה הקודמים, שהבולטים שבהם הם מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים,²⁸ התפסיה של תוצאות הלחימה מתגבשת בסמוך לסיימה או מיד אחריה. היכולת לשנות באופן משמעותי את התפסייה לגבי תוצאות הלחימה בטווח הארוך היא מוגבלת, לפחות בעיני הציבור הרחב, גם אם מומחים יפרשו את התוצאות באופן שונה בחלוף הזמן.²⁹

אפקט למידה והתרגלות

הציבור אינו סטטי בתפיסתו את אירועי הלחימה, וככל שעובר הזמן ומצטברים אירועי לחימה, הציבור עובר תהליך של למידה ושל התרגלות. אפקט למידה והתרגלות זה עשוי להיות אחד הגורמים הקובעים את ציפיות הציבור לאירועי הלחימה הבאים, על כל המשתמע מכך.

נפגעים ושבוים

נושא זה הוא כאמור מאלה הנתפסים כמשמעותיים ביותר בהערכת הלגיטימציה לתמרון ובהערכת תוצאותיו. התדמית של החברה

להשפיע על הבנת התנהלות הלחימה ועל תפיסת תוצאותיה.²⁴ נכון למועד כתיבת שורות אלה עדיין לא ניתן לאפיין באופן מלא את ההשפעות של הרשתות החברתיות על אירועי לחימה.

גורם רלוונטי נוסף הוא דעת הקהל. סקרי עמדות ציבור שנערכו על-ידי ממד"ה הראו שבהסתכלות כללית רוב הציבור היהודי בישראל מעניק לצה"ל גיבוי כמעט בלתי מוגבל לקראת הלחימה או במהלכה. עם זאת, לאחר הלחימה התמונה שונה לגמרי ותלויה בתפיסת תוצאות הלחימה.

אמון

ניתן להסתכל על המונח "אמון" בצה"ל ובפעולותיו כחלק מן המונח "לגיטימציה". להלן כמה נושאים רלוונטיים הקשורים לאמון בצה"ל ולתמרון:

1. **הפיצול הכפול באמון.** במחקרים שנערכו בממד"ה²⁵ נמצא שקיים פיצול כפול באמון בצה"ל. הפיצול הראשון: בין היותו של צה"ל ארגון ציבורי (התנהלות כלכלית, מנהל תקין וכדומה) ובין היותו ארגון לוחם (מקצועיות לחימה, יכולת הכרעה ויכולת הגנה). בנוגע לממד הראשון קיימת ביקורת רבה בציבור על אופן תפקודו של צה"ל. ואולם בנוגע להיותו ארגון לוחם – קיים אמון ציבורי רב, בלתי מוגבל כמעט. הפיצול השני נוגע לאמון ביכולתו של צה"ל לבצע את תפקידו המקצועי: הציבור הישראלי מעריך מאוד את יכולתו של צה"ל להתמודד עם מלחמה בעצימות גבוהה מחד גיסא, אך עד השנים האחרונות הציבור האמין הרבה פחות ביכולתו של הצבא להתמודד מול איומים של העימות המוגבל מאידך גיסא. עמדה זו השתנתה פעמיים בעקבות אירועי לחימה: לאחר מבצע "חומת מגן" החל הציבור להאמין יותר ביכולת צה"ל להתמודד מול פיגועי טרור, ולאחר הופעת מערכת "כיפת ברזל" התחזקה מאוד האמונה ביכולתו של צה"ל להגן מפני ירי טילים. המורכבות בנושא זה נובעת מכך שאמון יוצר ציפייה, כלומר: ניתן להניח שקשה יהיה להסכים לציבור חוסר הצלחה לטפל באיום מולו הצלחנו להתמודד בעבר.
2. **אמון בביטוי למנגנון תודעתי מגויס.** ככל אירועי הלחימה של שני העשורים האחרונים, רמת האמון בצה"ל הולכת וגדלה תוך כדי אירועי הלחימה. ממצא זה הוא ביטוי נוסף לקיומו של מנגנון ההתכנסות סביב הרגל.

היום שאחרי - תפיסת תוצאות הלחימה

האופן שבו נתפסות תוצאות התמרון והלחימה בעיני הציבור נלמד בעיקר בכל הנוגע לאירועי לחימה מוגבלים. עם זאת, ניתן למצוא קווי דמיון גם לאירועים בעצימות גבוהה יותר.

עוצמה ותמרון

יריביה של ישראל באירועי הלחימה האיסימטריים של העשור האחרון מבינים היטב כי אין באפשרותם לנצח את ישראל באופן צבאי.²⁶ הדבר מביא אותם לגרור את העימות למרחב התודעתי, בעיקר דרך שיח על בסיס "מוסרי" מחד גיסא, ולמלחמת התשה מאידך גיסא. הבדלי עוצמה מובנים מקשים על הצגת הצלחה צבאית של הצד החזק, שהרי פערי הכוחות מוכרים. כמצב זה, לצד החזק במשוואת העימות האיסימטרי יש מה להפסיד. לא כך הדבר בעת לחימה עצימה יותר ובלחימה שהכוחות בה נתפסים כסימטריים יותר ביכולתם הצבאית.

הישראלית הוא של כזו המתקשה להכיל נפגעים בלחימה. ברם, אירועי העבר הוכיחו לנו שלא תמיד כך הדבר.³⁰ יש להבחין בין סוגי נפגעים:

➔ **נפגעים אזרחים וחילי צה"ל.** בעת התרחשות הפעילות הצבאית הציבור מתייחס לנפגעים כמעט כאל דבר מובן מאליו. לעיתים קרובות, כאשר יש נפגעים רבים, התגובה המידית של הציבור היא דרישה לנקיטת פעולה שתסלים את האלימות נגד האויב.³¹ ברם, לאחר אירוע הלחימה התמונה עשויה להיות אחרת לחלוטין ומבחן התוצאה ישפיע במידה רבה על האופן שבו יישפט מחיר הנפגעים בלחימה.

➔ **שבויים.** נושא שנתפס כרגיש במיוחד מבחינה חברתית, בעיקר מכיוון שיש לו משמעויות ארוכות טווח בכל הנוגע למשא ומתן להחזרתם – משא ומתן שרובו יתרחש לאחר שתסתיים הלחימה, ועלול להוות ספיח ממושך ומשמעותי ללחימה.³²

➔ **נפגעים אזרחים בקרב האויב.** לעתים בעת תמרון, האויב, שהוא הצד החלש במשוואה האיסימטרית, ינסה לבנות נרטיב לפיו צה"ל מנהל לחימה לא מוסרית. טיעון כזה עלול ליפול על אזניים קשובות בקרב גורמים בינלאומיים ובקרב אזרחי היריב. עם זאת, הדיון לא ישפיע באופן ניכר על הציבור היהודי בישראל (כאשר מסתכלים עליו באופן מכליל). מבחינתו המשימה של צה"ל בהגנת אזרחי ישראל היא משימה מוסרית במהותה, ומצדיקה את האפשרות לפגיעה בלתי

ניכר כי חלק מהאתגרים שהוזכרו קשורים לעוצמת העימות. היות ותמרון רביזרועי מקושר לרוב ללחימה בעצימות גבוהה יחסית, יש לבחון כיצד מבצעים הפרדה תודעתית בין לחימה הכוללת תמרון ובין אירוע קטן יותר, מוגבל בהיקפו ובתוצאותיו, כדי להימנע מפיתוח ציפיות לא ריאליות.

אירועי הלחימה שבין 2014–2000 מעלים את ההשערה שקיימת בקרב הציבור למידה מצטברת של מאפייני אירועי הלחימה: ניתן לומר כי החברה הישראלית מציגה יכולת התמודדות משמעותית עם אירועי לחימה וככל שמצטברים אירועי לחימה נוצר אפקט התרגלות, המביא להתפתחות של "חיסון" הציבור מפני השפעות הלחימה. הדבר עשוי להצביע גם על הפיכת אירועי לחימה מוגבלים למעין שגרה חרשה.

נושא זה הוא מורכב, שכן אפקט ההתרגלות קובע ציפייה. הצטברות של אירועי לחימה מסוג מסוים עלול להביא לחוסר מוכנות מנטלית לאירועים מסוג אחר (לדוגמה, מוכנות ללחימה בלתי קונבנציונלית או לעימותים רחבים הרבה יותר מאלה שהווינו בעבר). קל וחומר לאור הצטברות הצלחות, גדלה גם הציפייה מהאירוע הבא.

לגבי מה שמכונה "התודעה" של החברה הישראלית:

➔ **האמון בצה"ל,** ההתכנסות סביב הרגל והנכונות לספוג – כל אלו מתקיימים וימשיכו להתקיים למען הסרת האיום, דבר הנתפס כמטרה צודקת.

➔ **יש לזכור שהשפעה של הסביבה האזרחית על צה"ל ופעולותיו מתרחשת לרוב בין אירועי לחימה ולא בתוך האירועים, אך בזיקה אליהם.**

➔ **יש להתייחס למונח "לגיטימציה ללחימה" באופן מורחב ולבחון את האופן שבו לגיטימציה ללחימה מותאמת לצורכי התמרון:** הן "מחסור בלגיטימציה" והן "היפר-לגיטימציה" הם גורמי השפעה על קבלת החלטות של הדרגים השונים, ויש בהם פוטנציאל להשפעה לרעה על השגת יעדי תמרון.

➔ **ניכרת חשיבות רבה לגמישות במסרים ויכולת העברתם לציבור הרחב (ולכוחות הלוחמים), לאור צפי של מעורבות בלתי ניתנת לחיזוי של גורמים "חיצוניים", עליהם אנו פחות שולטים. אמירות וציפיות ממותנות, בעיקר בתחילת אירוע לחימה (בעיקר עם הגדרת מטרות אירוע הלחימה) ובמהלכו מסייעות.**

➔ **ככלל רמת האמון של החברה הישראלית בצה"ל כארגון לוחם גבוהה מאוד, וצה"ל זוכה לגיבוי כמעט בלתי מסויג בעת אירועי לחימה. ברם, לאחר אירועי לחימה צפויה "התחשבות" בהתאם לתוצאות הלחימה.**

אירועי הלחימה של העת הנוכחית מעצימים את חשיבותו של אלמנט ההגנה. מומלץ לתת תשומת לב לנושא, במסגרת החשיבה על התמרון ועל יעדיו. בהקשר לכך, יש לתת את הדעת למקומם של המשרתים ב"חזית" בעת שהעורף נמצא תחת התקפה: כיצד מעבירים מידע באופן דו כיווני מ"החזית האזרחית" ל"חזית" בעת תמרון.

הממשקים בין תקשורת, דעת קהל, צבא ודרג מדיני אותם הזכרנו בתחילת המאמר, אינם רקע לתמרון בלבד, אלא חלק אינטגרלי ממנו שעשוי לעצב את מהלך התמרון ואת תוצאותיו. לפיכך, הממשקים דורשים ניתוח חשיבה מותאמי הקשר בכל שלב בתהליך: בעת גיבוש תכנית התמרון, תוך כדי הלחימה ולאחריה. ההערות למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.

יש להתייחס למונח "לגיטימציה ללחימה" באופן מורחב ולבחון את האופן שבו לגיטימציה ללחימה מותאמת לצורכי התמרון

מכוונת באזרחי ה"אויב", שתמיד מוצג ונתפס כתוקפן.³³ למידה מהצלחות

באירועי עימות מוגבל יש מחלוקת על אירועים הנתפסים כהצלחה. מניית סקרי ממד"ה ניתן לסמן שני סוגים של אירועים שנתפסו בדעת הקהל הישראלית כהצלחה נראית, ועיצבו אותה לטווח הארוך:

1. פגיעה במנהיג טרור בעל שם, למשל תפיסת מרואן ברגותי בשלהי "חומת מגן" וחיסול אחמד ג'עברי בתחילת מבצע "עמוד ענן".
2. הצלחות במתן הגנה לתושבי ישראל. שיפור ביכולת להתמודד עם טרור המתאבדים לאחר מבצע "חומת מגן", והצלחתה של מערכת "כיפת ברזל".

יצוין כי הישגים מסוג זה גם יוצרים ציפייה להישגים דומים בהמשך.

סיכום ומשמעויות

כמה סוגיות רלוונטיות לחשיבה בקשר בין החברה הישראלית ותמרון עלו מן המאמר.

